

הגירסה בסוגיית 'חרב הרי זה כחלל' וחכם שעדיף מנביא

ע"פ הנוסח שלפנינו בפסחים דף יד, א "הוסיף ר' עקיבא ואמר: מימיהם של כהנים לא נמנעו מלהדליק את השמן שנפסל בטבול יום בנר שנטמא **בטמא** מת", משמע שהנר נגע בטמא מת, ולכאורה על זה אמר רב יהודה בגמרא שם שהנר נעשה אב הטומאה. במאמרי ב'המעין' הקודם 'מבט מחודש על דין חרב הרי זה כחלל' (עמ' 8 ואילך) דחקתי לפרש (עמ' 16) שכוונת רב יהודה שצריך לגרוס "טמא מת", כדברי הירושלמי: "אית תניי תניי **טמא** מת, אית תניי תניי **בטמא** מת", וכפי שכתב המשנה למלך (הל' טו"מ פ"ה ה"ג): "והנראה אצלי דר"י [מסימפונט] לא גריס במתניתין 'בנר שנטמא מטמא מת' אלא 'בנר שנטמא טמא מת', כלומר שהנר עצמו נגע במת, וכבר הובאה גירסא זו בירושלמי". אלא שראיתי בזה דוחק, מפני שגרסה זו לא הוזכרה בבבלי.

והעיר לי ר' אברהם לוין שמבדיקה בכתה"י לסוגיה זו מתברר שאמנם בכת"י של המשנה, וכן ברוב כת"י של הגמרא מאיטליה ואשכנז הגרסה כפי שנדפס לפנינו במשנה ובגמרא, "**בטמא** מת". אולם בכת"י אחרים של הגמרא שמוצאם מספרד ותימן ועוד המוחזקים בדיוקם, הגרסה לרוב "טמא מת". ידוע שכתבי היד של המשנה שבידינו מקורם במשנת ארץ ישראל, וכן שנוסחי א"י הגיעו לאיטליה ואשכנז. ניתן, אפוא, לשער שהנוסח המקורי

1 הנוסחאות שנבדקו באתר הספריה הלאומית: <http://web.nli.org.il/sites/NLI/Hebrew/collections/jewish-collection/Talmud/Pages/default.aspx>

כ"י ששון 594, ספרדי, כתוב בפעמים הראשונות. שנטמא בטמא מת אבל ביד שניה מתוקן בפעם השניה: טמא מת, וכתוב בגליון: כולם מצאתים שנטמא טמא מת בין במשנה בין (קטוע כך). בפעם השלישית שנטמא טמא מת.

מינכן 6 אשכנזי (לדעת אתר פרידברג: ספרדי): שנטמא טמא מת, פעמיים.

מינכן 95 אשכנזי שנטמא בטמא מת.

וטיקן 109 איטלקי שנטמא בטמא מת, (פעמיים).

וטיקן 125 ספרדי? שנטמא בטמא מת, פעמיים, . השלישי חסר בטעות הדומות).

וטיקן 134 אשכנזי שנטמא בטמא מת, פעמיים, בטומאת מת.

ניו יורק סמינר 1623 תימני שנטמא טמא מת פעמיים, בנר שנטמא טמא(ת?) מת.

בגמרא שלמה מובא גם קטע גניזה לדף טו ע"א שכתוב בו טמא מת, וכך מופיע בתשובת רב שרירא גאון ב'סיני' קטו עמ' קכ

ונוספו נוסחאות מאתר פרויקט פרידברג: bavli.genizah.org/Global/homepage?lan=he/&isPartial=False&isDoubleLogin=False&TractateID=0&DaftID=0

כת"י קולומביה 294-295 תימני: טמא מת.

קטע גניזה מקימברידג': בטמא מת.

קטע גניזה מאוקספורד: טמא מת

כת"י אוקספורד 366 ספרדי: בטמא

בבבלי הוא אכן "טמא מת", והסופרים באיטליה ואשכנז שינו ע"פ נוסחאות א"י שבידם. אם כן, רב יהודה מפרש שמדובר בנר של מתכת מפני שהוא נטמא **טמא מת**, מן המת עצמו, ובכך נעשה אב. והראשונים פירשו אחרת, שהנר נעשה אב מכח מגע בטמא מת, על פי הנוסח "בטמא מת" שהגיע לידיהם.

נמצא שדברי המל"מ "והנראה אצלי דר"י לא גריס במתניתין 'בנר שנטמא מטמא מת' אלא 'בנר שנטמא טמא מת' מתקבלים מאוד על הדעת, והם כדברי חכם העדיף מנביא.

עזריה אריאל

***

עוד על כשרות מוצרים שנוצרו מהנדסה גנטית ועל כשרות העופות החדשים

למערכת 'המעין' שלום רב, וברכות מהררי אפרים.

א. בעניין מאמר הרב ד"ר לוינגר שנדפס ב'המעין' הקודם (גיל' 222 עמ' 36-31) בנדון מוצרים מהנדסה גנטית, אני מתכבד לשלוח העתק דברים שכתב לי הרב קלמן כהנא זצ"ל לפני למעלה משלושים וחמש שנה, בתשובה לשאלתי. אמנם השאלה והתשובה היו בעניין ההיתר או האיסור לבצע הנדסה גנטית, נושא שהרב לוינגר ביקש שלא לעסוק בו במאמרו, ולא בעניין כשרות המוצרים שנוצרו על ידה שבו עסק, ובכל זאת מעניין וחשוב לענ"ד לפרסם תשובה זו, בה ניכרות חוכמתו וענוותנותו של מורנו הרב קלמן כהנא זצ"ל.

בס"ד. כ' באייר, ל"ה למב"י, תשמ"ב

לידידי ר' ישעי' בראור נ"י שלי' רב וברכה.

סלח לי על איחור תשובתי למכתבך אלי, אך האמת היא כי אין בפי מה לחדש מול מה ששוחחנו בעניין.

ענין ההנדסה הגנטית השלכותיו מרחיקות לכת, ולא אני שיכול לנקוט עמדה יסודית אליהן. עד כמה שאני מבין, כל האנושות עומדת בעצם בתמיהה מול מה שעשוי או עלול להתרחש, ומי יודע אם אין אנו בעקבות שית אלפי עלמא מתקרבים לתופעות המשנות את כל המבנה של יחסי היקום, כולל חדירת האנושות לחלל וההמצאות הכלולות בהנדסה הגנטית.

אמנם איני סבור שאפשר להרחיב את איסור הכלאים גם על העברת קטעים מתוך תאי בעלי חיים לתאי חידקים. רעיון "למינהו" כטעם המצוה במקומו מונח, אך כבר ידועה ההפרדה בין הרעיונות לטעמי המצוות - לבין ההלכה, ולא דרשנו טעמי המצוות כדי להכריע מתוכן ההלכה (משהו בעניין זה רשמתי במאמרי על הקרבנות בחקר ועיון ח"ב, ובעקבות רש"ר הירש בין השאר²). והרי אין איסור להרכיב אילנות

2 'מחשבת הקרבנות', חקר ועיון ח"ב (חפץ חיים תשכ"ז) עמ' 50 ואילך.

סרק ביניהם ונדמה לי שהכלאת המינים לא תהיה אסורה. ואסור לנו לזרוע מיני זרעים בכדי יניקה זה מזה, אבל אין איסור לזרוע כדי יניקה בין אילן לזרע, לעומת בין כרם לסוגי זרעים מסוימים. ושני מיני זרעים, אף אם יונקים זה מזה, כשיש מחיצת גדר ביניהם מותר לזרועם. ובהיכר של ראש תור, שתי וערב וכדומה ג"כ מותר לזרוע, למרות שנמצאים בשיעור 'כדי יניקה'.

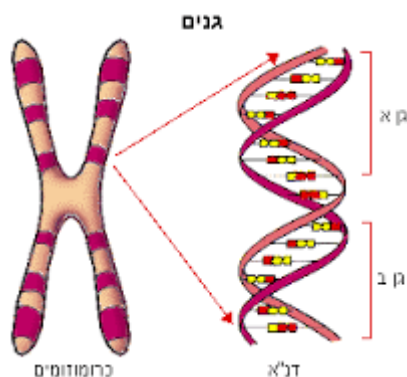
אינני סבור שאפשר לחדש איסור העברת קטעי תאים מיצור אחד לתא של יצור אחר. אמנם אם יש למי שהוא פקפוקים, אינני רואה את עצמי מוסמך לפסוק בבעיות מרחיקות לכת אלה³.

והנני בזה בברכה ידידותית מבית לבית.

קלמן כהנא

בהמשך לדברי הרק"כ זצ"ל, וכתגובה לדברי הרב ד"ר לוינגר שליט"א, רציתי להוסיף מספר דברים להבנת הרקע המדעי של ההנדסה הגנטית בימינו.

כל חלק ומרכיב בגוף יצור חי או צומח נבנה בהתאם לתורשה, דהיינו התכונות הגנטיות העוברות בתורשה של אותו יצור. המטען הגנטי (החומר הכימי הקובע את התכונות והמאפיינים של כל יצור) בנוי ממולקולות DNA ארוכות, המסודרות כשני סלילים שלובים זה בזה ("הסליל הכפול"). המולקולות מחולקות למקטעים, הנקראים גנים, שארוזים בתוך כרומוזומים. אלה נמצאים בתוך הגרעין של כל תא של כל יצור, צומח או חי. הסלילים הכפולים תואמים זה לזה באופן מדויק ויחיד במינו, כאשר הסליל האחד הוא תמונת ראי כימית של הסליל השני. לכל מין חיה או צמח, ואף לכל אדם. יש הרכב DNA שאינו דומה לזה של משנהו. מספר הגנים בגוף האדם מוערך בכ-25,000. עם זאת, בכל תולעת או זבוב נמצאים מרבית הגנים הקיימים באדם (בבחינת "זבוב קדמך").

כל גן גורם ליצירת חלבון מסוים, כאשר קיימים חלבונים מבניים (היוצרים מבנים, כגון

3 בהמשך המכתב נוספו דברים בעניין אחר.

שרי, רקמת עור, או תאים שונים) וקיימים חלבונים אנזימטיים (שהינם בעלי יכולת פעולה, כמו לפרק מרכיבי מזון, לבנות את מרכיבי הגוף השונים ועוד). גדילה של כל יצור מתרחשת על ידי שכפול של התאים מהם הוא מורכב, תהליך שמתחיל בשכפול של המטען הגנטי. ה-DNA עובר שכפול בדרך ייחודית מאוד: הסליל הכפול נפתח (על ידי אנזימים ספציפיים), וכל אחד מהסלילים הבודדים אוסף אליו את מרכיבי הסליל המשלים הנמצאים בתוך גרעין התא, עד שנוצרים סלילים כפולים חדשים, חציים עשויים מחומרים חדשים, ואלו משמשים לבניית הגרעין של תא חדש.

בהנדסה גנטית מעתיקים גנים מה-DNA של יצור אחד לתוך ה-DNA של יצור אחר, במטרה להקנות ליצור המקבל תכונות רצויות של היצור התורם (כגון עמידות למחלות, או יכולת יצור אנזימים רצויים, כגון רנין, שהוא אנזים הגורם לקרישת חלב פרה בקיבת עגלים יונקים, שלב ראשון בדרך לעיכול). הכמות של החומר הגנטי המוחדר לתא או ליצור המקבל הינה בסדר גודל של מיקרוגרמים (אלפיות מיליגרם).

מהאמור למעלה יובן כי בהנדסה גנטית אין העברה של "מעמיד", כגון האנזים רנין, מתא לתא, אלא העברה של גן, שקשה לקרוא לו "מעמיד" במובנו ההלכתי. יתרה מזאת, כפי שהוסבר לעיל, השכפול של גן מתבצע על ידי תהליך, היוצר גנים מחומרים חדשים לגמרי, שנמצאים בתא היצור המקבל. תאים ישנים ותכולתם, לרבות החומר הגנטי שבהם, עשויים לעבור הריסה ופירוק מלא של החומר ממנו הם בנויים, ובסופו של דבר - עד לרמה שהם "שבים לעפרם" (מינרליזציה). כמה מחזורים של התרבות תאים (כדי לייצר יצור שלם) מביאים לכך שאין כבר זכר למרכיבי היצור הלא כשר, תורם הגנים, בתוך היצור המהונדס. אפילו לא אחד מאלף.

מאידך, אמנם היצור המהונדס שונה, בתכונה אחת או יותר, מהיצור המקורי, אבל לענ"ד קשה מאד לומר ששינוי בתכונה אחת מתוך אלפי תכונות (המוכתבות על ידי הגנים, כאמור) יגרום לכך שבדיקה חדשה לפנינו. בתהליכי הנדסה גנטית גם אין כל עניין לייצר כבש עם ארבע קרניים או חמש עינים. כמוזכר לעיל, המטרה העיקרית היא השבחת תכונות שיש בהן תועלת כלכלית או רפואית, כגון מהירות גדילה או עמידות למחלות. הבדלים בתכונות אלו נמצאים גם בין זנים שונים של בקר, עופות או דגים המשתייכים לאותו המין. לכן, וכתוספת לאמור במכתבו של הרב קלמן כהנא זצ"ל, נראה לענ"ד שאין בסיס **מדעי** לבעיה הלכתית בהינדוס גנטי. אולי מדובר במחסום רגשי של התערבות במעשה בראשית, אבל, כידוע, כל אדם שחורש או נוטע עושה זאת ברשות ובסמכות, ובלי איסור מפורש אין שום סיבה לאסור זאת. לא למותר לציין גם כי כל פעולת השבחה גנטית של בעלי חיים המשמשים כמזון יכולה לתרום לניצול יעיל יותר של משאבי הטבע (כגון מזון לבהמות, שטחי מרעה, מים וכו'), להפחית צער בעלי חיים, ובעיקר להגדיל את הרווחה האנושית בעולם.

ב. קראתי בעניין את המאמר של הרב בועז מרדכי על היתר אכילת התרנגולים החדשים (שם עמ' 25-30). כמדומה לי שיש עניין להזכיר את עיקרי הסיבות שניתנו ע"י הפוסקים להיתר אכילת תרנגולי הודו, למרות שאין לכשרותם מסורת הלכתית קדומה:

הנצי"ב מוולוז'ין (שו"ת משיב דבר ח"ב סי' כב): "כיוון שאוכלים אותו... במקום הזה מכבר בחזקת כשרות - אין להחמיר, כל זמן שאין לנו ראיה להיפך שהוא ממין הטמאים... בעוף שכבר ידוע שנהגו לאוכלו, ויש לו את שלושת הסימנים... אף על פי שידוע שלא היה לאבותינו שום מסורת עליהם - אין לנו לאוסרם ולהוציא לעז על אבותינו שאכלו עוף טמא חס ושלום, תדע שהיתר העוף אינדיק [=תרגול הודן] שאנו אוכלין היו הרבה מערערים עליהם בשעה שהביאום מאינדיא, ולא היה מסורת על כשרותם, וגם עוד היום יש מחמירים ופורשים מהם, ומ"מ כבר נהגו להיתר, ואין פוצה פה, והוא משום שכבר הוחזקו להיתרא ואין ראיה לאוסרם". יש כאן שילוב של המנהג המקובל להתיר, עם החשש להוציא לעז אם נחליט עתה להחמיר אחרי כמה דורות שנהגו לאוכלם, ובתוספת לעובדה שאין שום ראיה נגדית שהם אסורים.

באופן שונה כתב בשו"ת ערוגת הבושם (קונטרס התשובות ליו"ד סי' פב, סי' טז עמ' קעב): "...אבל עוף שאנו מכירים אותו היטב, וגדל בבתינו לאלפים ורבות, ואנו רואים מכמה שנים שאינם דורסין - אין צריך מסורת כלל... ובה יש תירוץ על מה שאנו אוכלים העוף שנקרא הינדיק". כאן הכיוון אחר - חומרת הקדמונים שלא לאכול עוף אלא במסורת, ושלא לסמוך על הסימנים שנתנו חז"ל בעופות - אינה עומדת מול ראייה מציאיתית מקיפה שלנו שהסימנים של עוף זה מתאימים לעוף כשר.

יכול להיות שתהיה נפ"מ בין השיטות האלו לגבי התרת עוף מסוג חדש, שיתאים באופן מוחלט לסימני חז"ל הקובעים שהוא כשר, והוא גם יעבור בדיקה מעמיקה במשך זמן רב עד שיוכח שאינו דורס. לדעת הנצי"ב אין אפשרות להתירו, משום שהטעם להתרת תרגולי הודו הוא לפי שדורות קודמים אכלוהו ולא ראוי להוציא עליהם לעז, וזה לא שייך בהיתר לכתחילה. לעומת זאת, לדעת בעל ערוגת הבושם ניתן יהיה להתירו.

בברכה נאמנה ובהוקרה.

ד"ר ישעיהו בראור

שילה

***

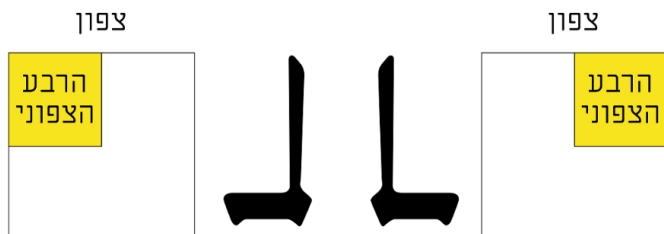
שיטות נוספות בהבנת הרמב"ם בעניין הכי' היווני

בגיליון 222 של 'המעין' (עמ' 37 ואילך) הוצגו שתי הבנות בדברי הרמב"ם בהלכות תרומות פרק יג הלכה טו, האחת מקורה ככל הנראה בשנת תס"ב ('כי' הוא X) והאחת מחודשת ('כי' הוא K).

להשלמת התמונה נציג עוד שלוש הבנות שונות בסוגיה זאת, ששתיים מתוכן מבוססות על גירסת הגר"א בסוגיין.

שיטת ר"א פולדא ובעל מנחת ביכורים: 'כי' הוא ך

חולקים את הכרי לשניים בקו אופקי ממזרח למערב. לאחר מכן חולקים את החצי הצפוני לשניים, ויש לבחור אחד משני הרבעים הצפוניים (צפון מזרח או צפון מערב) והוא החלק המדומע. שלושת רבעי הכרי הנותרים יוצרים צורה שנראית כמו האות ך הפוכה, כך:

תמונה 1: הבנת הסוגיה 'אמר תרומת הכרי הזה בצפוני' לפי הרב אליהו פולדא והמנחת ביכורים

פירוש זה נכתב אמנם על הירושלמי ועל התוספתא, אך ניכר שהוא מבוסס על דברי הרמב"ם.

רבי אליהו פולדא על הירושלמי תרומות ג, ג כתב כך:

"שהוא כמין כ"ך' יוני' והיינו שחולק חצי שלצד צפון מצפון לדרום, והיינו רביעי מכל הכרי מדומע, או רביעי של צד מזרח או רביעי של צד מערב. וכי תחלוק הכרי באורך וברוחב ה"ל כמו כ", ולא יזה צד שאתה נוטל לתרומה אמרין הוברר הדבר שבו קבע לתרומתו"

לשון המנחת ביכורים על התוספתא תרומות ד ט ז"ל:

"כמין כי. והוא כמין כ' ארוך שלנו. והיינו שיחלק את הכרי לאורך ממזרח למערב, ואח"כ מחלק את החצי שבצד צפון לרוחב, ובחצי שרצה יברור התרומה, ונשאר זוית הרביעי שהתרומה בו"

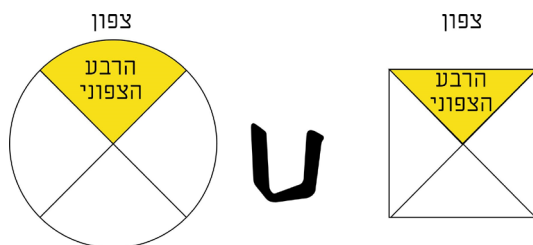
שיטת החזון איש ע"פ גירסת הגר"א בירושלמי

הגר"א בפירושו על המשנה בכלים כ, ז כתב שאורג את הקנים במחצלת "כמין כי שהוא כמו חצי עיגול" (מהמשך דבריו משמע שכוונתו לקשת, כמו האות C)

תמונה 2: מחצלת שעשאה כמין כי - לשיטת הגר"א על משנה כלים כ, ז

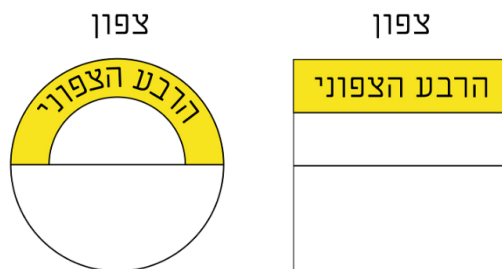
בסוגייתנו בירושלמי הוא מגיה במקום המילים "כמין כ"י" את המלים "כמין כף", ומשמע שהוא מבין שמדובר בצורה שונה. החזון איש על מסכת דמאי יא, כג מסביר את דבריו כך: "דבר הנחתך שתי פעמים עושה החתך צורת כ', וחלק הצפוני שלצד הדרום כמונח בחלל כ'". מסתבר שגם הוא סובר שחותכים את הכרי באלכסון, אלא שמקבלים את האות כ' כשפניה למעלה כדלקמן:

תמונה 3: הבנת הסוגיה 'אמר תרומת הכרי הזה בצפוני' לפי החזון איש בכרי עגול ובכרי מרובע

עוד שיטה ע"פ גירסת הגר"א בירושלמי⁴

את החצי הצפוני של הכרי יש לחצות שוב בקו מאוזן ממזרח למערב. בכרי מרובע מקבלים רצועה שהיא הרבע הצפוני של הכרי ולזה כיוון הגר"א בהגהתו לתוספתא "כמין קו", ואילו בכרי עגול הרבע המדומע הוא הרצועה הצפונית בצורת האות C (בכרי עגול)⁵, ושם גרס הגר"א "כמין כף", לפי הציור הבא:

תמונה 4: הבנת הגר"א בסוגית 'אמר תרומת הכרי הזה בצפוני' לפי הגר"ח קנייבסקי שליט"א

יעקב סייג

- 4 הגר"ח קנייבסקי בספרו דרך אמונה ח"ב הלכות תרומות בציון הלכה ס"ק ריח.
- 5 וזה למעשה מה שהסביר הגר"א במשנה בכלים על המילים 'כמין כ'. וצ"ע אם כן מדוע שינה הגר"א את הגירסה בירושלמי לכמין כף?

***

עוד על הכי' היווני לדעת הירושלמי והרמב"ם

ברצוני להודות לרב יעקב סייג שליט"א על ביאורו המצוין על עניין הכי' היווני ב'המעין' הקודם (גיל' 222 עמ' 37 ואילך). זה עתה סיימנו בס"ד, קבוצה ככולל 'דורשי ציון' בביתר עילית, את לימוד הירושלמי מסכת תרומות, אך את הסוגיה בפ"ג ה"ג שארנו ללא הבנה - לא ירדנו לסוף דעתה מהו הכי' כ'. עכשיו לקראת סוף זמן קיץ הגיע אלינו המאמר על הכי' היווני בתור מתנה טובה ויקרה.

אגב, לדעתי היה עדיף לכתוב בכותרת המאמר של הרב סייג 'מהו הכי' היווני לדעת הירושלמי והרמב"ם', שהרי כפי שציינו עורכי רמב"ם מהד' פרנקל בהוספות למדור מקורות וציונים בסוף ספר אהבה בהוספה לעמ' ח, קיימים שלל פסקאות של ביאורי הגר"א על השולחן ערוך מהם עלה שרוב דברי הרמב"ם [לאו דווקא בסדר זרעים!] מקורם בירושלמי. יש להוסיף שכל מי שלומד ירושלמי חייב לעיין עיון נמרץ בדברי הרמב"ם ביד החזקה המתאימות לסוגיות הירושלמי, שכן הרמב"ם למעשה הוא גדול מפרשי הירושלמי. יוצא, שההבנה מהו הכי' של הרמב"ם מיוסדת על הירושלמי, כמו שנכתב בצדק במאמר.

לגבי הסבר ביאור הגר"א לירושלמי, שגרס כמין כף, הרב סייג כתב לי שקשה לו על הגר"א שבפירושו על המשנה בכלים פ"כ מ"ז כתב שאורג את הקנים במחצלת כמין כי 'שהוא כמו חצי עיגול', ומהמשך דבריו משמע שכוונתו לקשת, כמו האות הלטינית C, ואילו בסוגיה בירושלמי תרומות מגיה הגר"א במקום המילים "כמין כי" - "כמין כף", ומשמע שמדובר בצורה שונה מהצורה C, אחרת לא היה צריך לשנות את הגרסה!

עוד ציין הרב סייג שהחזון אי"ש על מסכת דמאי סי' יא סע' כג בביאור דברי הגר"א כתב כך: "דבר הנחתך שתי פעמים עושה החתך צורת כ' וחלק הצפוני שלצד הדרום כמונח בחלל כ"י. עכ"ל. ואם כן מסתבר שהחזון אי"ש סובר שחותכים את הכרי באלכסון, אלא שמקבלים את האות כ כשפניה למעלה, ע"כ ממכתבו של הרב סייג.

ונראה להציע פירוש אחר ל'כמין כף'. במגן אברהם או"ח סי' לב ס"ק כו הובאו דברי הבית יוסף בסימן לו בשם ר"י אסקנדרני, שהמיוחד בכתיבת האות כף בסת"ם הוא שהיא עגולה מכל צד ללא זוויות, ואם שינה וכתב כף ריבועית פסל. לפי זה האות כף בכתב אשורי מתאפיינת בהיותה עגולה. מכאן מבוארת כוונת הגר"א, שלפי חכמים החלק הצפוני של הגורן הוא כמין כף, דהיינו מעוגל, אבל הרבע שמתחתיו אינו מעוגל. ואילו לפי דעת רבי בירושלמי שני חלקי הגורן הם שני חצאים. ולפי דעת רשב"ג שמדובר בשמינית בלבד, ההתעגלות של העגול, כמין כף אינה ניכרת.

לגבי הקושיא מה הכריח את הגר"א לשנות את הגירסה, יתכן שלגר"א היה קשה על גרסת הירושלמי 'כמין כי' שעל פיה שני צדדי ה-C [האות היוונית סיגמא] בכתוב יוניי מגיעים עד מחצית המעגל, אבל לפי הירושלמי הם כוללים רק רבע עיגול. לכן הגר"א מגיה 'כמין כף', שדומה לכך בעיגול שלה [לזרועות הישרות של הכף ברור שלא מתייחסים], אבל הדמיון

ל-C מתאים [ואינו נצרך] לשיטת רבי ולא לדעת חכמים. ומעניין שקיימים שינויי גירסה של הגר"א בגלל סתירה דומה בירושלמי: עונת המעשרות בפירות היא ש'הביאו שלישי', ובירושלמי נאמר 'שרימונים עד שיביאו מחצה', וזה גרם לגר"א לשנות את הגירסה ולמחוק 'עד מחצה', כמפורט ב'דרך אמונה' מעשרות פרק ב סע' ה ביה"ל ד"ה משיגיעו הפירות.

ביאור זה ב'כמין כף' אינו מתאים להסבר החזון איש. לפי הבנת הרב סייג מדובר בכף מרובעת, ולפי הבנת החזון איש סובר שלא מדובר בגורן בצורת ערימה עגולה, אלא במרובע. לכן חותכים את המחצית הצפונית לשניים - חלק דרומי וחלק צפוני, ואח"כ עושים כמין כף עם זרועות ארוכות, דהיינו חותכים את החצי הצפוני לרוחב פעם נוספת, והחלק הצפוני הוא 'כמין כף'. יוצא שלפי החזון איש לא מתייחסים ל'כמין כף' בתור צורה מעוגלת, וצ"ע.

מרדכי בר"ש עמנואל

***

תגובה למאמר על הכלל 'מש"ה מוציא וכל"ב מכניס'⁶

במאמרו על הכלל 'מש"ה מוציא וכל"ב מכניס', המתייחס להגיית שמות אדנות ואלוקות עם אותיות השימוש ('המעין' גליון 222 עמ' 48 ואילך), דן ר' משה וולף בסתירה לכאורה בין שתי גרסאות במסורה לגבי מספר היוצאים מן הכלל בחלקו השני 'וכל"ב מכניס'. המסורה הגדולה (מס"ג) של כתר ארם צובה (הכתר) מונה תשעה חריגים, ואילו מנחת שי ואחרים מונים שבעה חריגים. המחבר דוחה את ההסבר המובא בספר "מקראות גדולות הכתר" שהשניים הנוספים הם הלשונות הכפולים "ואדני האדנים" (דברים י, יז) ו-"לאדני האדנים" (תהילים קלו, ג) הנמנים כל אחד כשני חריגים, מכיוון שהמילה "האדנים" אינה חריגה ומתאימה לחלק הראשון של הכלל 'מש"ה מוציא'. במקומם הוא מציע למנות את המילים "לאדון" ו-"ולאדון" (בראשית מה, ח-ט).

אך לא ברור מדוע ציטט המחבר את המס"ג בכתר "ט' מפק' אלף בלשנ" (ט' מפקין אל"ף בלישנא) ופנה ל"מקראות גדולות הכתר" לפירוט הרשימה. חסד עשה עמנו מכון בן צבי, וצילם את דפי הכתר שנשארו בחסותו⁷ באיכות וברזולוציה מדהימות, והעלה אותם לרשת האינטרנט⁸. עיון בכתר במס"ג על תהילים קלו, ג מגלה לנו את הרשימה המקורית של התשעה: "ט' מפק' אלף בלשנ' לאדניהם לאדניהם ואדנינו ואדנינו ו-"לאדני האדנים" לאדני האדנים כי קדוש היום לאדנינו". א"כ הכתר עצמו מונה "ואדני האדנים" ו-"לאדני האדנים"

6 תודתי נתונה לדודי היקר הרב יצחק שילוני על הערותיו המחכימות על הטיטה.

7 מתי פרידמן בספרו "תעלומת הכתר" (כנרת, 2012) טוען שדפי הכתר החסרים לא נשרפו או נעלמו בפרעות בחאלב עם הכרזת האו"ם בתש"ח, והכתר כנראה הגיע לארץ בשלמותו.

8 <http://www.aleppocodex.org>

כשניים כל אחד, ואין זה רק הסבר של עורכי "מקראות גדולות הכתר" שאפשר לחלוק עליהם. רבי אהרן בן אשר, מאחרוני בעלי המסורה והגדול מביניהם, הגיה, ניקד והטעים את הכתר, וגם כתב בו את הערות המסורה, בדיוק כמעט על-אנושי⁹. הרמב"ם בהלכותיו סמך על הכתר¹⁰. לא ניתן לומר אפוא שבן אשר טעה ולא שם לב ששתי מילים ברשימה למעשה אינן יוצאות מן הכלל, והיה צריך לכתוב שרק "ז' מפק' אלף בלשנ'" במקום "ט". מהו א"כ פשר הערת המסורה הזו בכתר? מדוע נמנו ט' כאשר בפועל נמצאים רק ז' שיוצאים מן הכלל?

לענ"ד ייתכן שהמסורה בכתר "ט' מפק' אלף בלשנ'" מונה תשע הופעות של לשון אדנות שבהן האל"ף נהגית, עם כל אותיות השימוש מ"ש"ה וכל"ב, ללא קשר לכלל מ"ש"ה מוציא וכל"ב מכניס¹¹. אם השערה זו נכונה, נותר לנו לברר איזה לשונות של אדנות כלולים "בלישנא" של מסורה זו. אם נאמר שכלולים כל לשונות אדנות בלשון רבים (שבלי אות שימוש האל"ף מנוקדת תמיד בחטף-פתח) עם כל אותיות השימוש, נמצא בכל התנ"ך רק את תשע המילים המנויות במס"ג בכתר שבהן האל"ף נהגית, ועוד אחת, "ועבד חפשי מאדניו" (איוב ג, יט)¹². פסוקים כגון "מה' יצא הדבר" (בראשית כד, ו) ו-"אשרי העם שה' אלקיו" (תהילים קמד, טו) אינם שייכים למסורה הזאת, כי המסורה מתייחסת תמיד לכתוב ולא למשמעות, ואלו כתובים בשם הוי"ה¹³.

אמנם לא זכיתי להבין מדוע הכתר לא מנה "ועבד חפשי מאדניו", ומהו הסוד של "בלישנא" שמאחד את תשע המילים האחרות ומשאיר את "מאדניו" חופשי מהן. למרות הקושי שנותר, אולי התקרבונו לפתרון, ואידך זיל גמור.

דניאל לוי

***

תגובה לתגובה

תודה לד"ר דניאל לוי על הערותיו.

ההפניה במאמר להוצאה המודפסת של הכתר היא מסיבות טכניות, לרוב האנשים הספרים המודפסים נגישים וקלים לקריאה יותר מאשר הכניסה הממוחשבת לאתר, וגם ניתן יהיה,

9 ראה מה שכתב בנושא הרב מרדכי ברויאר ז"ל לאורך ספרו "כתר ארם צובה והנוסח המקובל של המקרא" (מוסד הרב קוק, תשל"ז).

10 "וספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים... לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים והגיהו פעמים רבות..." (הל' ספר תורה ח, ד). המסורת העתיקה של קהילת ארם צובה שהכתר שהיה מנוח אצלם הוא הספר שעליו סמך הרמב"ם אוששה בדורנו ע"י הרב מרדכי ברויאר בספרו הנ"ל וע"י חוקרי מקרא נוספים, ולמעשה כבר אינה מוטלת בספק.

11 לא מצאתי את הכלל הזה במסורה בכתר, ולא בספרו של בן אשר "דקדוקי הטעמים".

12 כאן בכתר לא נמסר הערה.

13 מאותה סיבה המסורה אינה מבחינה בין שמות קודש ללשונות חול של אדנות.

אם ההוצאה תרצה, להעיר על נושא זה במהדורה הבאה.

לגופו של עניין, קיימים מספר קשיים עם ההצעה המובאת בתגובה. לא סביר להניח שבספירת החריגים במסורה מונים מילים שאינן חריגות בהן מנוקדת האות אל"ף לאחר אותיות השימוש מש"ה. הניקוד על פי הכלל "משה מוציא וכלב מכניס" מתקיים לכל אורך גרסת הכתר של התנ"ך, וקשה לטעון שברשימת חריגים ייספרו מקרים שאינם חריגים. כמו כן, מדוע לציין חריגים למילה 'אדון' ברבים ולא לציין חריגים למילה 'אדון' ביחיד? זאת בנוסף לסתירה שמוזכרת כבר בתגובה עם אי הכללת המילה 'מאדוניו' מספר איוב.

לכן סביר יותר שספירת תשעת החריגים המופיעה במסורה הגדולה מקורה באיחוד שגוי של שתי שיטות ספירה של חריגים מהכלל הנזכר, כפי שפורט במאמר. כבר הצביעו לפניי על טעויות אחרות במסורה בכתב יד הכתר. למשל הערת המסורה למילה 'בשיר' בדה"א ו, יז והערת המסורה למילה 'גרשם' שם פס' כח (ראו בכרך דברי הימים בהוצאת מפעל מקראות גדולות של אוני' בר אילן, העומד לצאת לאור בקרוב).

משה וולף

***

בעניין ההיתר להתפלל בנוסח שונה ועל הפסיקה כאר"י ז"ל

לעורך 'המעין' שלו.

בגיל' 'המעין' הקודם נדפס מאמר בעניין ההיתר להתפלל בנוסח תפילה שונה מנוסח אבותיו (גיל' 222 [תמוז תשע"ז, נז, ד] עמ' 65 ואילך). בעמ' 72 הקשו המחברים על הגר"ע יוסף זצ"ל שפסק על פי דברי החיד"א בשם האר"י ז"ל שלאשכנזי מותר להתפלל בנוסח הספרדים, "שהרי מקובלנו שאין פוסקים עפ"י הקבלה", ושכן סובר הגר"ע יוסף זצ"ל בעצמו כפי שכתב בכמה מקומות.

אך באמת שאין זה קושיה על דבריו, כי בענייני תפילה וכד' דרכו לפסוק כדעת רבנו האר"י ז"ל, וכמ"ש בשו"ת יחוה דעת (ח"ד סי' מב, עמ' רכה) וז"ל: "ואין מנהגנו לתפוס כדברי האר"י ז"ל אלא בענייני תפילה וכדומה, בדברים שיסודותם בהררי קודש על פי הקבלה, אבל בענייני הלכה אין לזוז מדברי הפוסקים. וכמ"ש בשו"ת ביכורי יעקב (יו"ד סי' יט), ובשו"ת שואל ונשאל חלק ה (או"ח סי' א). עכ"ל. וע"ע בעין יצחק ח"ג (עמ' תרפו). ודוק. ולכן בנידון זה הולך רבנו הגר"ע יוסף זצ"ל לשיטתו על פי דברי האר"י ז"ל, שמותר לאשכנזי לנהוג כספרדי בנוסח התפילה.

אלא שלכאורה יש להקשות על דבריו, מניין יצא לרבנו כלל זה שדווקא בענייני תפילה הולכים כדעת האר"י ז"ל? ומ"ש שהוא בשם הביכורי יעקב - הנה זה לשון הביכורי יעקב:

”מה שאנחנו הולכים אחרי האר”י ז”ל הוא דווקא כשרבינו האר”י אתי עלה מטעם סודן של דברים, בזה נאמר כיון דרבינו האר”י רב חיליה לאוריתא, ונהירין ליה שבילי דשמיא, אילו ידע מרן בו היה מודה לו. אבל כיון דרבנו האר”י אתי עלה מטעם דינא, יש לומר דמרן לא היה מודה לו, והדר דינא דקיבלנו הוראות מרן“. ע”כ. ומבואר שהחילוק הוא האם האר”י ז”ל אמר זאת על פי סודם של דברים, או שאמר זאת מטעם דינא, אך אין זה קשור לענייני תפילה. וגם בשו”ת שואל ומשיב הנ”ל לא נזכר מזה. עיי”ש. וצ”ע.

ומה שכתבו עוד שם דשמא היתה לפני מרן החיד”א גירסא שגויה, זה קשה מאוד לאומרו, שהרי ידוע שלמרן החיד”א היו את שמונת השערים של המהרח”י בכתב יד מדויק מאוד.

ומה שהעלו סברא שמא החיד”א כתב זאת על פי הקבלה מדנפשיה, והקשו על כך - לא מובן איך כתבו זאת, הרי החיד”א כתב זאת בפירוש בשם האר”י ז”ל, וכי חשוד הוא לשקר ולכתוב דברי עצמו בשם האר”י ז”ל?

ומה שכתבו עוד (שם עמ’ 73) שי”א שנוסח האר”י האמיתי הוא נוסח ספרד, ולא נוסח הספרדים. ע”כ. לכאורה עשו עצמם כאילו לא ידעו את יוסף, שהרי הגר”ע יוסף בסוף תשובתו ביבע אומר (ח”ו סי’ י אות ט) הוכיח בכמה הוכחות ברורות שאין זה נכון. ואין צורך להאריך בזה. עיי”ש.

ומה שכתבו עוד, ששמא כתב זאת החיד”א להסביר איך האר”י ז”ל עצמו נהג להתפלל עם הספרדים למרות שהוא אשכנזי, והקשו על כך, עיי”ש. כבר מילתנו אמורה שלא מובן האיך יש לחשוד במרן החיד”א שיכתוב דברים אלו בשם האר”י ז”ל למרות שהם דברי עצמו, ומה גם שאין זה משמע מלשונו כלל.

בברכת התורה

יצחק חורי ואליהו ואזנא

שיבת דרך חיים' שעלבים

***

עוד בעניין 'בדיבור אחד נאמרו'

לעורך שלום וברכה,

הרב ישראל דנדרוביץ במאמרו המסודר והמבואר היטב “בדיבור אחד מול רווח להתבונן” בגיליון הקודם של ‘המעין’ (גיליון 222, תמוז תשע”ז, עמ’ 77 ואילך) דן בקושיות וביישובי כמה מגדולי האחרונים סביב דרשת חז”ל שמצוות מסוימות “בדיבור אחד נאמרו”, ולבסוף מיישב את הדברים בטוב טעם, וישר כוחו.

ברצוני להציע פירוש ששמעתי מרבתיי, שלפיו הקושיות ייעלמו מאליהן.

מקור הדרשה נמצא במכילתא דרבי ישמעאל (שמות כ, ז): “זכור” ו”שמור” - שניהם נאמרו בדיבור אחד. “מחללה מות יומת”, “וביום השבת שני כבשים” - שניהם בדיבור אחד

נאמרו. "ערות אשת אחיך", ו"יבמה יבא עליה" - שניהם נאמרו בדיבור אחד. "לא תלבש שעטנז" ו"גדילים תעשה לך" - שניהם נאמרו בדיבור אחד. מה שאי אפשר לאדם לומר כן. שנאמר, "אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי", ואומר "הלא כה דברי כאש נאם ה'".

בין המצוות הנזכרות כאן הידועות ביותר הן "זכור ושמור", והלשון של הדרשה מתאימה במיוחד לבעיה שלהן, דהיינו שאם על הלוחות הראשונות כתוב: "זכור את יום השבת לקדשו" ועל השניות: "שמור", השאלה היא מה בדיוק שמעו אבותינו במעמד הר סיני? ועל זה באה תשובת חז"ל "זכור ושמור בדבור אחד **נאמרו**", כלומר, בנוגע לדיברה הרביעית של עשרת הדיברות, "זכור ושמור" נאמרו בבת אחת, אלא שהקדוש ברוך הוא גזר שעל הלוחות השניות תופיע המילה "שמור" במקום "זכור". רש"י מסביר (דברים ה, יב) "שניהם בדיבור אחד ובתיבה אחת נאמרו ובשמיעה אחת נשמעו, מה שאי אפשר **לאדם** לומר כן".

אולם כשמסתכלים על הפסוקים האחרים שעליהם נאמר "בדיבור אחד נאמרו", מתברר שהבעיה שלהם הייתה אחרת לגמרי. בכל צמד פסוקים כאלו הציוויים נראים כסותרים זה את זה. ואם כן, מה זה עוזר לנו אם הם "נאמרו בדיבור אחד" במובן שהבין רש"י בנוגע ל"זכור ושמור"? 'שפתי חכמים' כבר מציין (שמות כ, ח) "הני פסוקים לא דומין לזו, דכל הני סותרין זה את זה!"

צמד פסוקים נוסף נמצא בגרסת הירושלמי (נדרים ה, ג): "שוא ושקר" שניהם נאמרו בדיבור אחד. גם שם הבעיה שונה; בדיבר השני כתוב: "לא תשא את שם ה' אלקיך **לשוא** כי לא ינקה ד' את אשר ישא את שמו **לשוא**". לפי המסורת השוא השני מדבר בשבועת **שקר**; גם פה בא אותו פתרון: "שניהם נאמרו בדיבור אחד".

כל זה מוכיח שצריכים לפרש "דיבור אחד" במובן יותר רחב. למעשה עניין זה כבר מרומז בלשון הירושלמי: "מה שאי אפשר **לפה** לומר ולא **לאוזן** לשמוע". כלומר, תקשורת אנושית לא יכולה לעשות מציאות כזו, אבל אם **פי ה' דיבר** אז אפשר ואפשר שאדם "ישמע" אפילו כמה דברים, מבחינת "אחת דבר אלוקים שתיים זו שמעתי" (תהלים סב, יב), משום שאלוקים מתקשר לנביא (כמו משה) באופן ישיר על ידי מושגים כאלו, וכך למשל מאותו "קול אלוקים" של הדיבר הרביעי הנביא תופס את כל העניין של קדושת השבת, דהיינו, שקדושת השבת דורשת גם לעשות פעולות מסוימות (זכור) וגם להימנע מפעולות אחרות (שמור), אלא שהחלק של "שמור" נשאר בזיכרון של משה רבנו כתורה שבעל פה עד שנכתב על פי ה' בלוחות השניות (עיין רמב"ן שמות כ, יח).

ובנוגע לפסוקים שנראים כסותרים ש"נאמרו בדיבור אחד", הפירוש הוא שמשה הבין איך הם יכולים להתקיים בכפיפות אחת. **קבלת** התורה על ידי משה מפי ד' **וכתיבת** התורה על ידי משה על פי ד' היו שני תהליכים נפרדים בזמן, במקום ובאופן המסירה. לא כל מה שמשה "שמע" והבין גם נכתב ונמסר (ע"ע מהר"ץ חיות, "תורת נביאים" פרק רביעי). לפי פירוש זה אין קושי בכך שמצוות שעטנז וציצית נכתבו בצורה של פרשיות סתומות אף על פי שבדיבור אחד נאמרו, משום שהדרך הנבואית שבה משה קיבל אותם הייתה דרך של 'דיבור אחד'. בנוגע לקושיה של הנצי"ב יש להשיב, שהעניין של הסימוכין שייך לתורה שבכתב,

והעובדה שמצוות האלו נאמרו למשה בדיבור אחד לא רלוונטי. גישה זאת מקבלת סיוע מן הפסוק האחרון שמביאה המכילתא כראייה לדרשה: "...ואומר הלא כה דברי כאש נאם ד' וכפטיש יפוצץ סלע" (ירמיהו כג, כט). פסוק זה מרמז (סנהדריו כד, א) שדבר ד' יכול לגרום ל"כמה ניצוצות", כלומר להעלות כמה רעיונות שמסוגלים יחד לענות על הקושיות השונות העולות מן הכתוב.

בנאמנות,

שמעון אליעזר הלוי ספירו

***

פולמוס תרנגולים חדש

בגיליון הקודם של 'המעין' (עמ' 25 ואילך) כתב ידידי הרב בועז מרדכי שליט"א מאמר קצר בו ניסה 'לעשות סדר' בפולמוס כשרות התרנגולים שהקיף את אירופה לפני כמאתיים שנה, שקשור גם להיתר המקובל היום של תרנגולי הודו, למרות שלא הייתה להם מסורת כשרות כפי הראוי מעיקר הדין, גם בגיליון זה נכתבו כמה דברים בנושא ע"י ש"ב ד"ר שנלה, ראה לעיל. והנה בימים אלו ממש פרץ פולמוס חדש שמרעיש בעיקר את הציבור החרדי-אשכנזי בארץ, ועלול ח"ו להגיע גם למחלוקת שתפריד בין בתים בישראל. אנסה לתמצת את הדברים לתועלת מי שלא עקב אחרי פרשה זו.

עוף הברקיל (Braekel) שמוצאו בבלגיה גורם בשבועות האחרונים למהומה שלמה בציבור החרדי-אשכנזי בארץ. תרנגולי הברקיל, שכבר כמה שנים מיובאים וגדלים בארץ בכמות קטנה, לקבוצה קטנה של מחמירים (בעיקר סביב לומדי כולל חזון-איש) שחוששים שעופות הפיטום הרגילים בארץ מקורם בתערובת גזעים שלא כולם ידוע מקורם, ואולי אף התערב בהם גזע תרנגולים ללא מסורת כשרות מסודרת - הפכו היום למרכז של סערה עולמית, שמעורבים בה פוסקים (חלקם מן השורה הראשונה) וגופי כשרות, משווקים ויצרנים, מחברי קונטרסים הלכתיים ואנשי תקשורת ויחצ"נות, ובקרוב, מן הסתם, כדרכו של עולם, תגיע גם לפוליטיקאים. המחמירים טוענים במלוא האחריות, ואף מביאים ראיות לשיטתם, שעופות הפטם המשווקים היום בארץ בכשרויות המהודרות ביותר הם למעשה צאצאים של הכלאות חוזרות ונשנות במעבדות בחו"ל, שיתכן מאוד שכללו גם גזעי תרנגולים שאין להם כלל מסורת כשרות, ואולי אפילו יש להם סימני טריפות - למשל שהם דורסים (אוכלים בעזרת אחיזת הציפורניים, או טורפים בעלי חיים קטנים בעודם בחיים) או שהם מחלקים את אצבעותיהם (אין להם צורת אחיזת רגליים בה תמיד שלוש אצבעות מקדימה ואחת מאחור, אלא שהם מחזיקים את עצמם בעומדם על מקום צר כששתי אצבעות מחזיקות מצד אחד ושתיים בצד השני, סימן מובהק בחז"ל לעופות שאינם כשרים). למעשה כל גופי הכשרות בעולם 'נרדמו בשמירה' לדעתם, ואיבדו בעשרות השנים את השליטה על מקורותיהם של עופות הפטם, בעקבות השיווק הגלובאלי של עופות שנבררו לפיטום. בעקבות דיונים

(מעטים!) בנושא בספרות ההלכתית בדורנו, ואחרי 'עצימת עיניים' של עשרות שנים, הגיע הזמן, טוענים משווקי הברקיל, 'לחזור אל המקורות', ולהשתמש רק בעוף הברקיל ובכמה עופות דומים שהמחקר הוכיח לדעתם שאין בהם תערובת זנים אחרים כלל, ושעופות כמותם שחטו קהילות ישראל באירופה ובמקומות אחרים בעולם במשך דורות רבים.

מולם טוענים כמה תלמידי חכמים שנכנסו לעובי הקורה שהכל 'הפוך על הפוך' - המסורת המקובלת על עופות הפטם הרגילים קיבלה אישור, לפחות בדיעבד, של כל הפוסקים, והחשש של תערובת מינים אסורים אפסי, ומצד שני - דווקא תרנגול הברקיל 'חשוד' להיות בעל מסורת פגומה ובעייתית, ואפילו ניצפו כמה מפרטיו כאשר הם מחלקים את אצבעותיהם שתיים לפה ושתיים לשם, ואם כן דווקא זהו מין אסור! האחרים מכחישים את העובדות האלו, והמחלוקת ההלכתית המקומית הזו הפכה בשבועות האחרונים למדורת אש אמיתית, כולל עשרות פשקווילים על קירות ירושלים ובני ברק ובית שמש ומרכזים חרדיים נוספים, בהם אחד שבגרפיקה מוצלחת-במיוחד הישווה בין אוכלי עופות הפטם הרגילים שלנו לבין אוכלי שפנים ועכברים, לא פחות, ואם זה מזכיר משהו למישהו כנראה שהוא צודק... זו מחלוקת חוצת מגזרים, פלג אחד של סטמאר בעד איסור גמור של תרנגול הברקיל והאחר טרם הכריע, בד"ץ העדה החרדית כמעט התפלג סביב השאלה הזו, תלמידי הרב ווזנר זצ"ל, שהיה הראשון שעורר בפומבי כבר לפני כעשרים שנה את הספק החמור הקיים בעופות הפטם הרגילים - אך מצד שני המשיך לסמוך בדיעבד על חזקת הכשרות שלהם, חולקים זה על זה, ותלמידי החזון איש התפלגו לשתי קבוצות מתנגדות, הפוכות בדעותיהן.

אם פעם חשבנו ש'מחלוקת במציאות' היא דבר נדיר, מצב לא קיים כמעט, ושבקושי אפשר להסביר בעזרתה בלית ברירה מחלוקות עבר בימים חסרי קומוניקציה ומנותקי קשר - מה נאמר ומה נדבר כאשר בימים אלו ממש נחלקים רבנים מכובדים ביותר בעובדות פשוטות ואמפיריות, כמו למשל אם הברקיל חולק אצבעותיו אם לא, אם יש או אין לו מסורת יהודית קדומה, האם הוא זהה במראהו לתרנגול ה'בלאדי' שהיה נפוץ פעם בארץ ולכן אינו צריך עדות מיוחדת לכשרותו, האם העדים שהעידו על כשרותו ידעו על מה הם מעידים ועוד, ומצד שני מה רמת החשש שאכן התערבו בעופות הפטם הרגילים, שרובם מקורם בהכלאות שנעשות במעבדות גדולות בארה"ב, מינים לא כשרים או לפחות חסרי מסורת כשרות, מסורת שעל פי הרמ"א לפחות חיונית להכשר אכילת עופות.

בתוך המחלוקת הגדולה הועלתה אפילו הצעה לאסור כליל למשך כמה שבועות אכילת עופות בארץ, ולהקים ועדה של גדולי המומחים בכשרות מכל המגזרים שתדון ותברר, ולא תתפזר עד שיצא עשן לבן (או תתפזרנה נוצות לבנות) - אבל המחשבה הזו לא הגיעה לידי מעשה. אחרים הציעו להתיר בינתיים אכילה רק של תרנגולי הודו, שלמרות שגם היתרם בזמנו העלה כידוע כמה סימני שאלה - בכל אופן אין בהם כרגע בעיות של הכלאות וכד', וכשרותם הוודאית-בדיעבד עדיפה אולי על הכשרות המקובלת-אך-מסופקת של עופות הפטם הרגילים!

לכאורה אין שום קשר בין שתי השאלות, כשרות עופות הפטם הרגילים וכשרות עוף

הברקיל, ואפשר להתיר את שניהם או לאסור את שניהם או להתיר את זה ולאסור את זה; מדוע אם כן בדרך כלל גופי ההשגחה הגדולים והרבנים שעומדים מאחוריהם, זה שמתיר את זה אוסר את זה ולהיפך? הלא דבר הוא? ועוד, יש בין תלמידי החכמים שקישרו פרשייה זו לחוסר המשמעת ההלכתי הקיים היום לדעתם בחלק מציבור שומרי המצוות, לקולא ולחומרא, והיו שהביאו לכך דוגמא מחידוש התכלת שמתקבל בחלק הולך וגדל של הציבור למרות התנגדות פוסקים רבים ל'חידושים הלכתיים'...
הפרשייה הזאת עדיין בהתהוותה, ונראה מה ילד יום.

יואל קטן

אשתו של יונה הושבה. ר"ל על פי הגמרא בקידושין נ"ב 'וכי אשה בעזרה מניין', ובירושלמי שם 'ואשה נכנסת לעזרה?', וכן הוא במע"ש פ"ה ה"ג. וראה גיליון הש"ס שם ובתוס' שם שאין אשה נכנסת לעזרה משום כבוד עזרה ובזיון הוא. אלא דווקא סוטה ונזירה להניף. ומבואר בירושלמי ריש חגיגה שראיית פנים היא דוקא בעזרת ישראל ששם הוא לפני ה', אבל עזרת נשים יש לה רק קדושת הר הבית, עיין בתוס' יום טוב שם.

ומעתה נראה שאשתו של יונה דחקה ונכנסה עד לעזרת ישראל כדי לקיים מצות ראייה, אולם הושבה משם לעזרת נשים, וכ"ה משמעות הושבה. ואילו למ"ד שעלתה לרגל הייתה נכנסת לעזרה לראיית פנים, כמו סוטה ונזירה. **ובהכי ניחא איך נפלה מחלוקת במציאות אם עלתה לרגל או לא**, שכן לכו"ע נכנסה לעזרת ישראל, וזהו שיטת מ"ד עלתה לרגל. ומאן דסובר לא עלתה סובר שאמנם דחקה ונכנסה לעזרה אלא שהושבה לעזרת נשים. ובה"ג בקל התהוו שתי דעות בזה.

וכן מיכל בת שאול אף שמיחו בה חכמים המשיכה להניח תפילין, ולפיכך נפל ספק בקלות בדבר אם בכלל מיחו בה, או שמא מיחו בה אבל היא לא השגיחה במחאה והמשיכה בהנחת תפילין.

(עלי תמר עירובין פרק ז')